

เรื่องเครื่องยศ

พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ

นายเอก นิยมาคม

ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม กรุงเทพมหานคร

วันที่ ๒๘ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๑๘

เรื่องเครื่องยศ

พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ

นายเอก นิยมาคม

ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม กรุงเทพมหานคร

วันที่ ๒๘ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๑๘

เกรียงยศ

ของ

กรมศิลปากร

เลขหมู่หนังสือ ๙๒๙.๖

พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. ๒๕๑๘

ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายเอก นิยมาคม

๑,๐๐๐ เล่ม

พิมพ์ที่ประเสริฐการพิมพ์ ถนนวังเดิม อ. บางกอกใหญ่ กรุงเทพฯ
นายถวัลย์ ธิบประเสริฐ ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา ๒๕๑๘ โทร. ๖๖๔๒๑๐

คำนำ

ในงานพระราชทานเพลิง นายเอก นิยมาคม ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม กำหนดวันที่ ๒๘ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๑๘ นางเจิมจิตร ดวงตา ผู้เป็นบุตรได้แจ้งแก่กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร ว่ามีความประสงค์จะจัดพิมพ์หนังสือเกี่ยวกับเครื่องยศของไทยแต่โบราณ เพื่อแจกเป็นอนุสรณ์ในงานนี้ กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์จึงมอบให้นางสายไหม จบกมลศึก หัวหน้างานประวัติศาสตร์เป็นผู้ค้นคว้าเรียบเรียง และอนุญาตให้จัดพิมพ์ได้ตามความประสงค์

เครื่องยศ คือเครื่องหมายหรือเครื่องใช้ที่พระมหากษัตริย์ ทรงสร้างขึ้นพระราชทานแก่ข้าราชการของพระองค์ เป็นเครื่องประกอบเกียรติยศตามตำแหน่งและความดีความชอบเพื่อประกาศความสำคัญให้ปรากฏ มีหลักฐานว่ามีมาแล้วตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ได้ยกเลิกเสียในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

(ข)

ในการค้นคว้าเรียบเรียงเรื่องเครื่องยศนี้ กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ได้รับพระกรุณาธิคุณพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ถ่ายภาพเครื่องยศ และได้รับความร่วมมือจาก ม.ร.ว. แสงสุรย์ ลดาวัลย์ หัวหน้าแผนกสารบรรณ และนายเศวต ธนประดิษฐ์ ประจำแผนกพระราชพิธี สำนักพระราชวัง กรุณาให้ความรู้เกี่ยวกับเครื่องยศต่างๆ กรมศิลปากรสำนักในพระมหากรุณาธิคุณเป็นล้นพ้น และขอขอบพระคุณ ม.ร.ว. แสงสุรย์ ลดาวัลย์ กับนายเศวต ธนประดิษฐ์ ไว้ ณ โอกาสนี้ด้วย

เนื่องจากมีเวลาค้นคว้าเรียบเรียงจำกัด ในครั้งนี้ กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ จึงรวบรวมเรียบเรียงเฉพาะเครื่องยศของข้าราชการ ซึ่งในสมัยก่อนเรียกว่า ผ่ายหน้า เท่านั้น เมื่อมีโอกาสจะได้เรียบเรียงเรื่องเครื่องยศอื่นๆ เช่น เครื่องยศเจ้านายในราชตระกูล ตลอดจนเครื่องประดับเกียรติยศของพระสงฆ์ชั้นเผยแพร่อต่อไป

อนึ่ง ในการจัดพิมพ์ครั้งนี้ เจ้าภาพได้เรียบเรียงประวัติผู้ถวายชนมมาพิมพ์ไว้ด้วย

(ค)

กรมศิลปากร ขออนุโมทนาในกุศลราศีทักษิณานุพทาน ซึ่งเจ้าภาพได้จัดบำเพ็ญอุทิศแด่ นายเอก นิยมาคม และให้จัดพิมพ์หนังสือนี้แจกจ่ายเป็นกุศลสาธารณประโยชน์ ขออำนาจกุศลทั้งปวงนี้ จงเป็นพลวปัจจัยลด บันดาลให้ นายเอก นิยมาคม ผู้วายชนม์ประสบแต่ อริฏฐคุณมณูญผลในสุคติสัมปรายภพ สมดังมโนปณิธาน ของเจ้าภาพทุกประการ เทอญ.

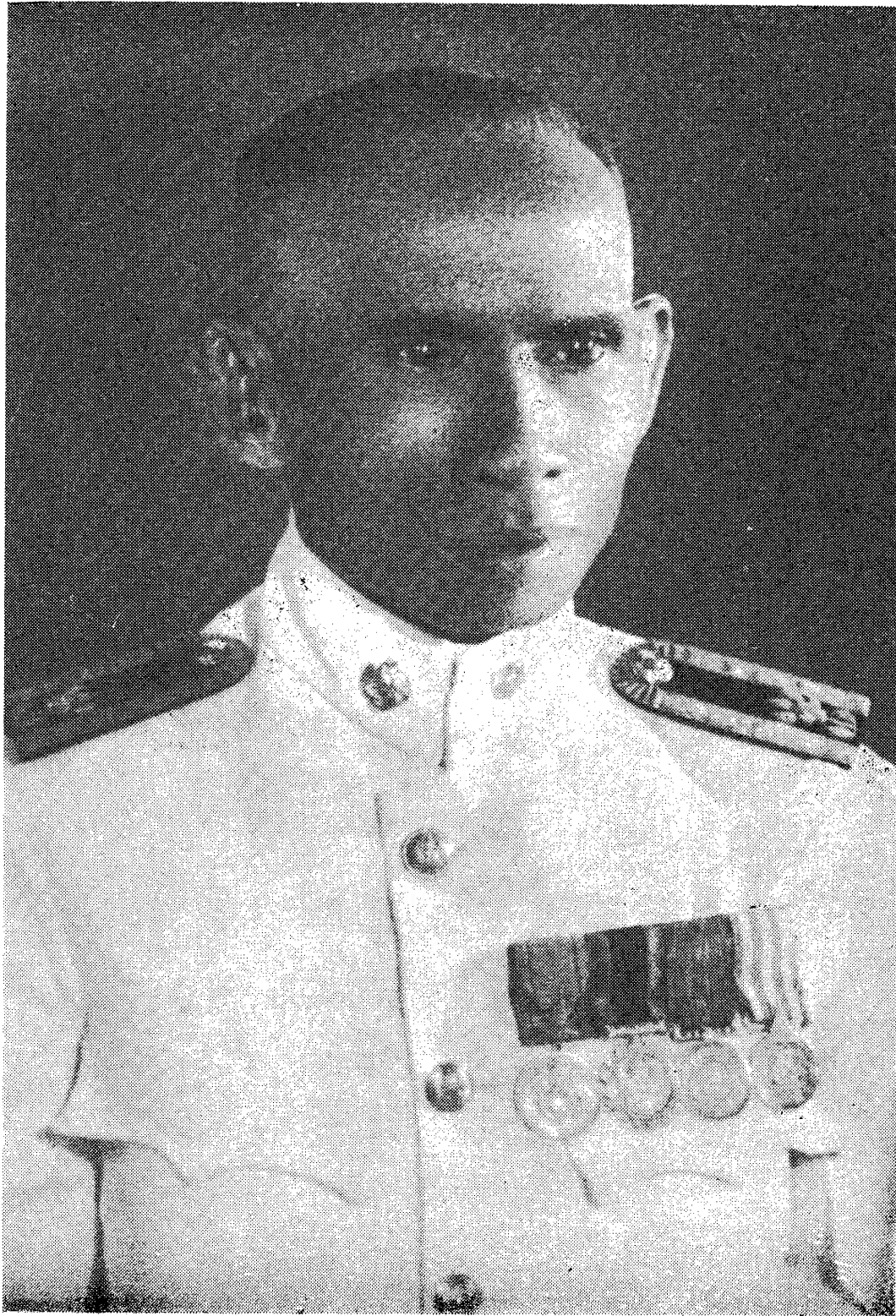
น.อ. ร.น.

(สมภพ ภิรมย์)

อธิบดีกรมศิลปากร

กรมศิลปากร

๑๗ กรกฎาคม ๒๕๑๘

นายเอก นียมากม

ชาตะ วันที่ ๔ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๔๓
มตะ วันที่ ๑๕ เมษายน พ.ศ. ๒๕๑๘

ประวัติสังเขป

คุณพ่อเอก นิยมาคม เกิดเมื่อวันที่ ๔ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๔๓ เป็นบุตรของรองอำมาตย์ตรี หลวงผดุงกิจสรรพากร (เจริญ นิยมาคม) และคุณย่าเพื่อน มีน้องชายต่างมารดาหนึ่งคนชื่อ จำรัส นิยมาคม คุณพ่อได้สมรสกับคุณแม่หุ่น สวนสุจริต มีบุตรและธิดารวม ๕ คน คือ

๑. นางเจิมจิตร ดวงตา
๒. พันเอกเจริญ นิยมาคม (ถึงแก่กรรม)
๓. นายพิพัฒน์ นิยมาคม
๔. นางสาวอำไพ นิยมาคม (ถึงแก่กรรม)
๕. นายทวี นิยมาคม

คุณพ่อได้เข้ารับราชการอยู่ในกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ (กระทรวงการคลังในปัจจุบัน) ตลอดมาจนครบเกษียณอายุ

(๒)

ขณะที่รับราชการอยู่นั้น คุณพ่อได้ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความซื่อสัตย์สุจริตและอุทิศหาะวิริยะ ถึงแม้จะเจ็บป่วยบ้าง ก็ไม่ยอมลาป่วยเพื่อพักรักษาตัว ด้วยความอดทนอันเป็นนิสัยนี้เอง ทำให้คุณพ่อป่วยหนัก ต้องเข้าโรงพยาบาลถึง ๓ ครั้ง

ครั้งแรกเมื่อประมาณ ๒๐ ปีล่วงมาแล้ว ได้เข้ารับการรักษาที่โรงพยาบาลพระมงกุฎฯ แพทย์ตรวจพบว่าเยื่อหุ้มปอดอักเสบ ทำการรักษาอยู่ ๒๐ วัน จึงหายเป็นปกติ

หลังจากนั้นคุณพ่อได้ป่วยอีกครั้งหนึ่ง เนื่องจากเป็นแผลในกระเพาะอาหาร ได้เข้ารับการรักษาที่โรงพยาบาลวชิระ ต่อมาในปี ๒๕๐๘ คุณพ่อรับประทานอาหารไม่ได้ เพราะแผลในกระเพาะอาหารกำเริบขึ้น จึงต้องเข้ารับการรักษาที่โรงพยาบาลวชิระ เมื่อหายแล้วก็ได้เจ็บป่วยอีกเลย

คุณพ่อก็ออกจากบ้านไปหาความสงบในสพระธรรมตามวัดต่างๆ เป็นประจำทุกวัน ไม่ยอมให้บุตรหลานคนใดได้มีโอกาสไปรับส่ง โดยให้เหตุผลว่า ต้องการออกกำลัง

(๓)

และศึกษาความเปลี่ยนแปลงของสังคมในระหว่างเดินทาง
ด้วยตัวเอง แม้เมื่อวันมหาวิปโยค ๑๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๖
คุณพ่อก็ยังลงไปวัดมหาธาตุฯ ตามปกติ เมื่อกลับถึงบ้านยัง
เล่าเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่พบเห็นให้สมาชิกในครอบครัวฟัง

ต่อมา ประมาณกลางเดือนกุมภาพันธ์ ๒๕๑๘
คุณพ่อเริ่มมีอาการไอและรับประทานอาหารได้น้อยลง ถึง
กระนั้นคุณพ่อก็ยังลงไปวัดอยู่เป็นประจำทุกวัน ครั้นวันที่ ๕
มีนาคม ๒๕๑๘ อาการป่วยทวีมากขึ้น จึงเข้ารับการ
รักษาที่โรงพยาบาลรามาริบัติ หลังจากที่คุณหมอได้
วินิจฉัยโรคอยู่ระยะหนึ่ง วันที่ ๑๖ มีนาคม ๒๕๑๘
แพทย์ผู้ให้การรักษาก็แจ้งให้ลูก ๆ ทราบว่า คุณพ่อป่วย
ด้วยโรคมะเร็งที่ลุกลามจากปอด ซึ่งไม่สามารถจะรักษา
ได้แล้ว ลูกทุกคนต่างเสียใจและจำต้องปิดอาการของโรคไว้
มิได้แจ้งให้คุณพ่อทราบ ด้วยเกรงว่าจะเสียกำลังใจ

ในระยะต่อมา อาการของโรคกำเริบต่อจากทางเดิน
อาหารไปถึงหลอดเสียง จนทำให้พูดไม่มีเสียง อาหารก็
รับประทานทางปากไม่ได้ ต้องเจาะหน้าท้องเพื่อให้อาหาร
โดยสายยาง อาการป่วยเริ่มทรุดลงตามลำดับ สุขภาพ

(๔)

สามารถที่แพทย์จะให้ความช่วยเหลือต่อไปได้ จึงแจ้งให้ลูกทราบอีกครั้งหนึ่งถึงอาการป่วยขั้นสุดท้าย ครั้นเวลา ๑๐.๕๘ น. ของวันอังคารที่ ๑๕ เมษายน ๒๕๑๘ คุณพ่อจึงได้ถึงแก่กรรมด้วยอาการอันสงบ รวมอายุได้ ๗๔ ปี ๕ เดือน ๑๑ วัน

หนึ่งในขณะที่คุณพ่อรับราชการอยู่ ณ กองคลังกลาง กรมธนารักษ์ กระทรวงการคลัง งานที่คุณพ่อสนใจและพากุมิใจเป็นอย่างยิ่ง คือ งานที่เกี่ยวกับเครื่องประกอบเครื่องราชอิสริยาภรณ์ หรือเครื่องยศของเจ้านายในราชตระกูล และข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ คุณพ่อสามารถจดจำได้ว่า ผู้ที่ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ชั้นใด จะได้รับพระราชทานเครื่องยศประกอบสิ่งใดบ้าง ฉะนั้นในโอกาสที่ได้จัดงานพระราชทานเพลิงศพคุณพ่อครั้งนี้ เจ้าภาพจึงได้ขออนุญาตจากกรมศิลปากร จัดพิมพ์หนังสือเล่มนี้ขึ้น เพื่อเป็นเครื่องประกอบความรู้สำหรับอนุชนรุ่นหลัง อานิสงส์จากการพิมพ์หนังสือนี้หากจะมี ขอได้โปรดกลั่นบัณดาลให้วิญญาณของคุณพ่อไปสู่สุคติในสัมปรายภพนั้นด้วยเทอญ.

สารบาญ

	หน้า
คำนำ	(ก)
เครื่องยศ	๑
การพระราชทานเครื่องยศสมัยโบราณ	๓
ลักษณะและประเภทเครื่องยศ	๕
เครื่องยศในกฎมนเฑียรบาลครั้งกรุงศรีอยุธยา	๑๑
เครื่องยศสมเด็จพระเจ้าพระยา	๑๕
เครื่องยศเจ้าพระยา	๑๘
เครื่องยศพระยา	๒๗
เครื่องยศชั้นต่ำกว่าพระยา	๓๑
เครื่องยศประกอบเครื่องราชอิสริยาภรณ์จุลจอมเกล้า	๓๒

เรื่องเครื่องยศ

เครื่องยศ คือ เครื่องหมายแสดงเกียรติยศ เครื่องประกอบเกียรติยศ และบำเหน็จความชอบ ซึ่งพระมหากษัตริย์ไทยแต่โบราณทุกพระองค์ทรงสร้างขึ้น ได้ยึดถือเป็นระเบียบประเพณี เพื่อพระราชทานแก่ข้าราชการ หรือราชตระกูลทั้งหลาย ที่มีตำแหน่ง หน้าที่ หรือมีความชอบในแผ่นดิน ให้ปรากฏตามยศชั้นและฐานันดรศักดิ์นั้น ๆ

ไทยเป็นชาติที่มีวัฒนธรรมสืบต่อเนื่องกันมาตั้งแต่สมัยโบราณ การปกครองถือพระราชอาญาสิทธิ์ของพระเจ้าแผ่นดินเป็นหลัก พระเจ้าแผ่นดินจะทรงเลือกสรรบุคคลผู้ไว้วางพระราชหฤทัยให้ช่วยดูแลบ้านเมือง หรือปฏิบัติราชกิจในพระองค์ โดยมอบอำนาจและแต่งตั้งให้มีตำแหน่งหน้าที่ตลอดจนยศศักดิ์ ตามความสำคัญต่างพระเนตรพระกรรณ และบุคคลในตำแหน่งนั้น ๆ พระเจ้า

แผ่นดินจะพระราชทานเครื่องยศ เพื่อเป็นเครื่องแสดง
ความสำคัญของตำแหน่ง หน้าที่ ยศศักดิ์ ของตนด้วย
จดหมายเหตุของนิโกลาส แวแซ กล่าวแสดงความหมายของ
เครื่องยศเกี่ยวกับตำแหน่งขุนนางในสมัยกรุงศรีอยุธยาว่า

“เราจะรู้จักความสำคัญของขุนนางเหล่านั้นในหน้าที่
สาธารณะได้ ไม่เพียงแต่จากหีบหมากพระราชทาน จาก
รูปพรรณและเนื้อโลหะ ขอบลอมพอก จากฐานะของเรือ
ที่ใช้เป็นยานพาหนะ จากดาบที่คาด หรือที่มียูเชิญไป
ข้างหน้าเท่านั้น แต่ยังสามารถรู้จากจำนวนทาสที่ติดหน้าตาม
หลังอีกด้วย”

ดังนั้น เครื่องยศจึงมีความหมายที่แสดงให้เห็นทราบ
ฐานะตำแหน่งของข้าราชการ เครื่องยศ มีหลาย
ประเภทต่าง ๆ กัน เป็นต้นว่า เครื่องสูง เครื่องอุปโภค
ที่มีค่า เสื้อผ้าแพรพรรณ เครื่องอาวุธ เครื่องพาหนะ
และสายประจำ นอกจากนั้นข้าราชการชั้นสูงหรือราชตระกูล
ชั้นผู้ใหญ่ ผู้เป็นที่รักใคร่นับถือในพระองค์ จะพระ
ราชทานแหวน เรียกว่า แหวนนพเก้า สำหรับผู้รับพระ
ราชทานสวมใส่ เมื่อเวลากระทำพิธีอันเป็นสิริมงคลต่าง ๆ

อีกด้วย เรียกว่าเครื่องประดับเกียรติยศ และการกำหนดให้บุคคลได้รับพระราชทานเครื่องยศ มิได้มีขอบเขตเฉพาะข้าราชการและราชตระกูลเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการปกครองของสังคมชนบท ซึ่งกำหนดชั้นสมณศักดิ์ของพระสงฆ์ในตำแหน่งต่าง ๆ อีกด้วย

เครื่องหมายที่แสดงความเป็นพระมหากษัตริย์ ประกอบด้วยเครื่องราชอิสริยยศ^(๑) หลายอย่างและมีหลายประเภท คือ เครื่องราชกกุธภัณฑ์ เครื่องสูง พระสังวาล พระธำมรงค์ เครื่องราชูปโภค เครื่องประโคม เครื่องนมัสการ พระราชมณเฑียร พระคชาธาร ราชรถ เรือพระที่นั่ง ตลอดจนพระบรมโกศ ซึ่งเป็นเครื่องใช้ในงานพระบรมศพ ดังนั้น จึงเห็นได้ว่าการกำหนดเครื่องยศเพื่อแสดงความสำคัญของยศนั้น มักจะดัดแปลงมาจากเครื่องใช้ต่าง ๆ

การพระราชทานเครื่องยศสมัยโบราณ

การที่พระเจ้าแผ่นดินจะพระราชทานเครื่องยศชนิกใดแก่บุคคลใดตำแหน่งใด มีระเบียบพระราชกำหนดตราขึ้น

(๑) โปรดดูรายละเอียดเครื่องราชูปโภคและพระราชฐาน ฉบับของกองวัฒนธรรม สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงศึกษาธิการ

เป็นแบบประเพณี ปรากฏว่า มีมาแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็น
 ราชธานี กล่าวไว้ใน กฎมนเทียรบาล หนังสือเก่าเรื่อง
 กฎหมายตราสามดวง ซึ่งพระเจ้าอยู่หัวทรงโปรดให้สร้างขึ้นใน
 ปีจุลศักราช ๗๒๐ พ.ศ. ๑๙๐๑ บ้าง ในหนังสือพระราช-
 พงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับต่าง ๆ บ้าง หลักฐานที่เป็น
 พระราชกำหนดโดยเฉพาะ นั้นยังหาไม่พบ การพระราชทาน
 เครื่องยศในครั้งหลัง ๆ ก็มักนำแบบอย่างที่มีมาแต่ก่อนเป็น
 หลักในการพิจารณาพระราชทานแทบทุกครั้ง และสืบเนื่อง
 ต่อมาจนสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น เครื่องยศที่ได้รับ
 พระราชทาน ผู้ได้รับนำไปใช้แสดงเกียรติยศตามโอกาส เช่น
 ในสมัยรัตนโกสินทร์ ผู้ได้รับพระราชทานเครื่องยศประเภท
 พานทอง โต๊ะทอง จะนำเครื่องยศเข้าไปใช้ในงาน
 สำคัญต่าง ๆ เช่น งานเสด็จออกมหาสมาคม ซึ่งโบราณ
 เรียกว่าเสด็จออกงานใหญ่ ภายหลังเครื่องยศนี้เปลี่ยน
 ลักษณะจากสิ่งของเครื่องใช้เป็นเหรียญตรา พระราชทาน
 เป็นเครื่องประดับที่เป็นเครื่องหมายแสดงเกียรติยศ ซึ่งเรียก

ในปัจจุบันว่า “เครื่องราชอิสริยาภรณ์” คือ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๖ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสถาปนาเครื่องราชอิสริยาภรณ์จุลจอมเกล้า พระราชทานแก่ข้าราชการและราชตระกูล จึงได้เลิกประเพณีการพระราชทานเครื่องยศ เครื่องยศที่เป็นเครื่องหมายแสดงเกียรติยศแต่เดิมของข้าราชการและราชตระกูลในสมัยก่อนนั้น ก็ได้กลายไปเป็นเครื่องประกอบของเครื่องราชอิสริยาภรณ์ไปเสีย

ลักษณะและประเภทเครื่องยศ

๑. เครื่องอุปโภคที่มีค่า ตามที่ปรากฏหลักฐานการพระราชทานตั้งแต่สมัยโบราณมา มี เจียต พานหมาก ถาดหมาก คนโทน้ำหรือพระเต้าและพานรอง โต๊ะ กาน้ำ ชองบุรี หีบหมาก ถาดน้ำชา บาน และครอบน้ำมันต์

เจียต เป็นเครื่องยศสมัยโบราณ คำว่า “เจียต” พจนานุกรม กล่าวว่า คือ “ภาชนะชนิดหนึ่งเป็นเครื่องยศขุนนางโบราณ สำหรับใส่ของ เช่น ผ้า มักทำด้วยเงิน”

สารานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถานกล่าวว่า คือ “ภาชนะ
สำหรับใส่หมาก มีรูปร่างหีบหมากแต่มีเชิง มี^๕ทั้ง เจียด
เงิน เจียดทอง และเจียดถม ใช้พระราชทานประดับยศ
เมื่อก่อนมีพานหมาก ครันมีพานหมากขึ้นพระราชทานแล้ว
เจียดก็เลิกไป”(๑)

อย่างไรก็ตาม ภาชนะที่เรียกว่าเจียดสันนิษฐานว่า
จะมีรูปร่างต่าง ๆ กันตามลักษณะการใช้ บางอย่างสำหรับ
ใส่อาหาร รูปร่างเหมือนตุ่ม มีฝาครอบ ทางภาคเหนือ
นิยมทำขนาดเล็กสำหรับใส่ดอกไม้บูชาพระ

ถาดหมาก ไม่ปรากฏว่ามีเครื่องประกอบสิ่งใดบ้าง
แบ่งออกเป็น ทอง เงิน และ ถม

พานหมาก มีทั้งพานหมากเงิน ทอง ประกอบด้วย
เครื่องใน เช่น ชองพล มณฑปหรือตลับคู่ ๑ มังสีคู่ ๑
มีด ตลับพู่ ในสมัยโบราณมีโกปรักด้วย

พานหมากก็ดี ถาดหมากก็ดี เป็นของใช้จำเป็นในสมัย
โบราณเพราะประชาชนส่วนใหญ่รับประทานหมากทั้งสน^{๕๕}

(๑) สารานุกรม เล่ม ๗ หน้า ๕๖๔๗ เรียบเรียงโดย นายเจริญ
อินทรเกษตร

คนโทน้ำหรือพระเต้า คือ คนโทสำหรับใส่น้ำพานรอง
มี ทอง เงิน และ ถม มีแต่สมัยโบราณ

โต๊ะ คือ ภาชนะรูปร่างคล้ายโตกแต่พื้นคั่น สำหรับ
วางสิ่งของ มีทั้ง ทอง เงิน ถม จำแนกเป็นขนาดต่าง ๆ
ขนาดใหญ่จัดเป็นเครื่องชุดขาว หวาน

กาทอง มีชั้นในสมัยหลังกรุงรัตนโกสินทร์มี
สองแบบ คือ กาทรงมณฑี และกาทรงกระบอก

กาทรงกระบอกเฉพาะเจ้านายราชตระกูล เจ้าฟ้า
หรือเจ้าต่างกรม

หีบหมาก ปรากฏในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอม
เกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นลวดลายจำหลัก มีเงิน ทอง กาไหล่
กระโถน เป็นกระโถนทอง

๒. สายประจำ เป็นประจำทอง ๑๐๘ เม็ด สำหรับ
สวดพุทธมนต์ เพื่อระลึกถึงพระพุทธรูปทางพุทธศาสนา
การพระราชทานสายประคำนี้ มักจะให้แก่ข้าราชการ หรือ
ราชตระกูลที่มีตำแหน่งหน้าที่ที่มีความรับผิดชอบในการ

บังคับบัญชาผู้คน สันนิษฐานว่า เพื่อต้องการให้ผู้นั้นมีสติ
รอบคอบทรงไว้ซึ่งความยุติธรรม ในการปฏิบัติหน้าที่
ราชการแผ่นดิน

๓. เครื่องอาวุธ คือดาบ กระบี่ แบ่งออกเป็นชั้น
ต่าง ๆ เช่น กระบี่บังเงิน บังหมายถึงการทำลวดลายที่

๖. เครื่องผ้าแพรพรรณ ส่วนใหญ่เป็นเสื้อผ้า มี
ทั้งเสื้อยศประจำตำแหน่งและเสื้อธรรมดา ประเภทเสื้อ เช่น
ฉลองพระองค์อย่างเทศ เสื้อครุย^(๑) ใช้ในพระราชพิธี
สำคัญ สำหรับสวมทับหรือห่มข้างนอก เสื้อทรงประพาส
เสื้อออตตัก เสื้อเข้มขาบ เสื้อเยียรบับ เสื้อสักราช เสื้อแพรจีน
 เป็นต้น

ผ้า มีผ้าประเภทต่าง ๆ ผ้าปุม ผ้าสมปัก ผ้าม่วง
ผ้าห่ม ผ้าแพรหนังไก่ แพรขาวเปลาะ แพรโจง แพรสี
กุหลาบ เป็นต้น

๗. หมวกหรือพระมาลา เช่น หมวกทรงประพาส^(๒)
มาลาเส้าสูง สีดำปักยี่เกาเป็นของพระองค์เจ้าต่างกรม และ
เจ้าพระยาที่เป็นราชตระกูลสมัยก่อน มาลาเส้าสูงมีสีต่าง ๆ
สีหมวกเป็นการกำหนดชั้นยศอีกอย่างหนึ่ง ต่อมาภายหลัง
ใช้สีดำเป็นพื้น

แหวน คือ แหวนนพเก้า นับเป็นเครื่องประดับ
เกียรตินัย ซึ่งธรรมเนียมของไทยแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ให้
มีแหวนทองคำเป็นทองเนื้อสูงอย่างดี หนักกึ่งตำลึงบ้าง

(๑) มีพระราชบัญญัติเรื่องการใช้เสื้อครุย

(๒) บางแห่งเรียกว่ามาลาเลื่อย

สิบสิ่งบ้าง สามบาทบ้าง ทำเป็นแท่งตัน ผึ่งพลอย
 ๙ แห่ง คือ เพชร ทับทิม มรกต เพทาย บุษราคัม
 นิล มุกดา โกเมน และไพฑูรย์ แล้วประดับเพชรเล็กๆ
 เป็นสองข้างตามแต่ลวดลาย สอดไว้ในรัดประคตที่คาดเอว
 พระเจ้าแผ่นดินพระราชทานให้ผู้มีบรรดาศักดิ์สูง ตั้งแต่ที่
 สองรองจากพระเจ้าแผ่นดินลงไปจนเสนาบถ เพื่อประกอบ
 พิธีการมงคลต่าง ๆ แทนพระองค์ หรือพิธีที่สมมติว่าเป็น
 มงคลเช่น เจริญมงคล ตักจุก ผู้ใหญ่จะได้นำแหวนสอดใส่
 นิ้วซี้มือขวาแล้วทำพิธี การคาดแหวนใส่ในรัดประคตเป็น
 การแสดงยศของผู้ใหญ่ของไทยแต่โบราณ

เนื่องจากแหวนนพเก้าเป็นของที่เนื่องในสังวาลพระ-
 นพ อันเป็นสังวาลมงคลของพระเจ้าแผ่นดินแต่โบราณมา
 เมื่อสร้างเครื่องราชอิสริยาภรณ์อันเป็นโบราณมงคลนพรัตน์
 ราชวราภรณ์จึงได้มีแหวนนพเก้าพระราชทานประกอบด้วย

เครื่องยศกล่าวในกฎหมายเฑียรบาล

กระทรวงศรีอยุธยา

ฐานยศศักดิ์ของขุนนางสมัยกรุงศรีอยุธยาที่ปรากฏ
ในกฎหมายเฑียรบาล กำหนดขอบเขตความสำคัญอยู่ที่ได้รับ
ศักดินา^(๑) ประการหนึ่ง ตำแหน่งที่ได้รับศักดินาอย่าง

-
- (๑) ศักดินา คือกรรมสิทธิ์ที่ดิน ที่กำหนดว่าผู้มียศชั้นใดควรมีที่นา
ได้เท่าใด เป็นกฎหมายซึ่งสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้ทรงตรา
ขึ้นไว้ เมื่อปีจอ จุลศักราช ๘๑๖ พ.ศ. ๑๙๙๗ เช่น เจ้าพระยา
หรือพระยาชั้นสูง มีนาได้ไม่เกิน ๑๐,๐๐๐ ไร่บ้าง ๕,๐๐๐ ไร่บ้าง
๓,๐๐๐ ไร่บ้าง หรือขุนนางชั้นผู้น้อยมีได้ตั้งแต่ ๔๐๐ ไร่ขึ้นไป
และพลเมืองมีนาได้คนละ ๒๕ ไร่ การกำหนดศักดินาชั้นนี้
ประสงค์เพียง ห้ามมิให้ ใครหวงที่นาไว้เกินกว่ากำลังที่จะทำให้เกิด
ผลได้ ประการหนึ่ง และอีกประการหนึ่ง ประเพณีการรับราชการ
ในสมัยโบราณ ข้าราชการทุกคนจะต้องรับราชการจนกว่าอายุครบ
๖๐ ปี จึงจะปลดเกษียณ และไม่ได้รับเบี้ยหวัดเป็นเงินเดือนตอบ
แทนอย่าง เช่น สมัยปัจจุบัน แต่จะได้ผลประโยชน์จากพื้นที่นาที่
ตนมีสิทธิ์ครอบครองอยู่ตามตำแหน่ง ภายหลังศักดินามีความ
หมายอีกหลายอย่าง เช่น เป็นเครื่องกำหนดในการปรับไหม หรือ
มีอำนาจแต่งตั้งทนายว่าความ ประเพณีศักดินาเลิกเสียเมื่อพระบาท

ไทน^๕ ไ้ระบุเครื่องยศไว้ดัง^๕(๒)

ไยการบันดาศักดินา ๑๐,๐๐๐ ในเมือง ชี ยว^(๓)

กรรชิงหุ้มผ้าขาว

บันดาศักดินา ๑๐,๐๐๐ หัวเมือง ชีกานหาม

เก้อ^๕ กรรชิงหุ้มผ้าขาว

บันดาศักดินาหัวเมืองนา ๕,๐๐๐ ชียวร่วมทงยู

บันดาศักดินา ๓,๐๐๐ ชียาน

ไยการนา ๑๐,๐๐๐ กินเมืองทั้ง ๔ ฝ่าย มี
ร่วมปลิกสองคัน ทาน
ตะวันเปือก^๕หนึ่ง กรร-
ชิงหุ้มผ้าแดงคันหนึ่ง
เรือกูปแมงคาคฤ ๓

สมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานรัฐธรรมนูญเมื่อเปลี่ยน-
แปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ แต่อำนาจและผลประโยชน์
ทั้งปวงที่ไ้จากศักดินานั้น เลิกล้มแต่ในรัชสมัยของพระบาท-
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแล้ว.

(๒) กฎหมายตราสามดวง เล่ม ๑ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๐๖ โรงพิมพ์
คุรุสภา หน้า ๗๒ - ๗๓.

(๓) ยว คือ ยาน กานหาม วอหรือเสลียง.

ตอน บดลาคสาว
 ตกุกหัวท้าย หนึ่งหน้า
 สองคานหาม เก้า^๕
 ทองศิริเพศมวยทอง
 แตรลงโพง ๓ คู่
 แลปีกลอง ครั้นมา
 ถึงขนอนหลวงลด
 เครื่องทั้งปวง ไว้แต่
 กรรชิงคานหาม

ฝ่ายท้าวหนึ่งเมืองศิริเพศมวยทองกรรชิง
 หุ้มผ้าขาว หย่อนหมาก หย่อนนารอง
 ตลุ่ม เรือคฤ ๓ ตอนบดลาค คานหาม
 ทอง เก้า^๕ทอง

นา ๑๐,๐๐๐ กินเมือง หมวกล่วมทอง ชีวยาน กรรชิง
 หุ้มผ้าขาว เรือคฤ ๓ ตอน บดลาค ชียาน
 ลายทอง ทังสรรพาง กินเจียดเงินถมยา

คำ ร่องหลุม^(๑) เรือคฤ ๓ ตอน เลวหา
 บคลาตมิได้ กแอเลียมทอง

นา ๑,๖๐๐ กินเมือง เจียดเบื้อห้กร่องหลุมกั้ง กแอ
 ทาชาต

(๑) ลงพื้นคำและมีหลุมรอง

เครื่องยศสมเด็จพระเจ้าพระยา

สมเด็จพระเจ้าพระยาเป็นบรรดาศักดิ์เรียกขุนนางชั้นเจ้าพระยาเสมอเจ้าต่างกรม เพื่อให้เข้าใจว่าเป็นเจ้าพระยาที่มีศักดิ์สูงกว่าเจ้าพระยาอื่น ๆ คำ สมเด็จพระเจ้า เป็นคำยกย่องหมายความว่า ยิ่งใหญ่ หรือประเสริฐ ซึ่งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงสันนิษฐานว่า มิใช่ยศที่พระเจ้าแผ่นดินทรงแต่งตั้ง แต่เป็นคำคนเรียกหมายให้รู้ว่า เป็นเจ้าพระยาที่ทรงคุณวิเศษ มียศเทียบเท่าเจ้าต่างกรม ผู้ได้รับแต่งตั้งให้มียศเทียบด้วยเจ้าต่างกรม ซึ่งกำหนดว่า คือ ตำแหน่งสมเด็จพระเจ้าพระยา มีปรากฏในหนังสือพระราชพงศาวดาร คือ

สมัยกรุงธนบุรี

เมื่อสมเด็จพระเจ้าตากสินกรุงธนบุรีทรงแต่งตั้ง เจ้าพระยาจักรี (พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก) เป็นสมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึก โปรดให้มียศเทียบเท่าเจ้าต่างกรม และเครื่องยศของเจ้าต่างกรมมีดังนี้

พานทองเครื่องยศอย่างเจ้า ๑ สำหรับ

พระแสงดาบสำหรับคนเชิญตามหลัง ๑ เล่ม

เสลี่ยงหามเป็นยานพาหนะ ๑

พระกลดสำหรับคนเชิญกัน ๑

หนังสือสามกรุง พระนิพนธ์ของ น.ม.ส.พระราชวรวงศ์-
เธอ กรมหมื่นทิพยาลงกรณ์ ได้พรรณนาว่า ทรงได้รับพระ
ราชทานของพิเศษอีกอย่างหนึ่ง คือ ได้รับสังวาลนพรัตน์
อันเป็นเครื่องทรงของกษัตริย์ อีกด้วย ดังความว่า

“ความชอบเชิญพระแก้ว มาถวาย
ศรีศรัณย์พรรณราย เลื่องรู้
สังวาลนพรัตน์สาย หนึ่งโปรด
บำเหน็จจอมทัพผู้ เกียรติกล้าปรางกรม ฯ”

สมัยกรุงรัตนโกสินทร์

สมเด็จพระเจ้าพระยาสมัยรัตนโกสินทร์ ปราบภูมียู่ ๓
องค์ คือ สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ สมเด็จพระ

เจ้าพระยาบรมมหาพิชัยญาติ และสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหา-
ศรีสุริยวงศ์ ตำแหน่งสมเด็จพระยาสมันต์ นอกจากจะได้
เครื่องยศอย่างเจ้าต่างกรมแล้ว ยังปรากฏว่าได้รับแต่งตั้ง
ให้มีอำนาจและฐานะศักดิ์สูงขึ้นกว่าเดิม คือ ให้มีจางวาง
ทนายมียศเป็นหลวงคนหนึ่ง ปลัดจางวางทนายมียศเป็น
ขุนคนหนึ่ง และมีสมุหบัญชีเป็นหมื่นอีกคนหนึ่งด้วย.

๘ เครื่องยศเจ้าพระยา

สมัยกรุงศรีอยุธยา

ยศเจ้าพระยาที่ปรากฏกล่าวอยู่ในกฎหมายทำเนียบ
ศักดิ์นา ซึ่งสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงตั้งขึ้นเมื่อ
พ.ศ. ๑๙๙๘ ในทำเนียบนั้น กล่าวถึงตำแหน่งข้าราชการ
ชั้นสูงสุด เป็นเจ้าพระยา ๕ คน คือ

๑. เจ้าพระยามหาอุปราช ขาดิวรวงศ์ องค์ภักดี-
บดินทร์ สุรินทรเดโชชัย มหัยสุริยภักดี อาณาธิราช เรียก
โดยย่อว่าเจ้าพระยามหาอุปราช คน ๑

๒. เจ้าพระยาจักรี ศรีอรรักษ์ สมุหนายกอัคร-
มหาเสนาบดี อภัยพิริยปรากรมพาหุ เรียกโดยย่อว่า เจ้า
พระยามหาจักรี คน ๑

๓. เจ้าพระยามหาเสนาบดี วิริยภักดีบดินทร สุรินทร
ภักชัย อภัยปรากรมพาหุ เรียกโดยย่อว่า เจ้าพระยามหา
เสนา คน ๑

๔. เจ้าพระยาสุรสีห์ พิศมัยราช ชาติพิทยาทิเบศวรา
ธิบดี อภัยพิริยปรากรมพาหุ เจ้าเมืองพิษณุโลก เรียกโดย
ย่อว่า เจ้าพระยาพิษณุโลก คน ๑

๕. เจ้าพระยาศรีธรรมมาโคกราช ชาติเคโชชัย
มหายสุริยภักดี อภัยพิริยาปรากรมพาหุ เจ้าเมืองนคร
ศรีธรรมราช เรียกโดยย่อว่า เจ้าพระยานครศรีธรรมราช

เจ้าพระยาทั้ง ๕ ในทำเนียบข้าราชการ อยู่ในราช
ธานี ๓ คน และเป็นเจ้าเมือง ๒ คน คือ เมืองพิษณุโลก และ
นครศรีธรรมราช ถือศักดินา คนละ ๑๐,๐๐๐ เสมอกัน
มีตำแหน่งหน้าที่คือ เจ้าพระยาอัครมหาเสนาบดี ที่สมุห
พระกลาโหมเป็นหัวหน้าข้าราชการฝ่ายทหาร และเจ้า-
พระยาจักรีที่สมุหนายก เป็นหัวหน้าข้าราชการฝ่ายพลเรือน

เจ้าพระยามหาอุปราช มิได้กล่าวไว้ในทำเทียบว่า
ว่าราชการกรมใดและมีหน้าหน้าที่อย่างไร สมเด็จพระเจ้า
บรมวงศ์เธอ กรมพระยาตำราจราชานุภาพ ทรงสันนิษฐาน
ว่า ตำแหน่งนี้พิเศษกว่าตำแหน่งอื่น น่าจะมีความสำคัญยิ่ง
กว่าตำแหน่งทั้ง ๔ ทั้งมีชื่ออยู่นำหน้าพระยาทั้งปวง หาก
วินิจฉัยแล้ว ตำแหน่งนี้จะเป็นตำแหน่งสำหรับพระเจ้า-
แผ่นดินทรงแต่งตั้งเฉพาะตัวบุคคล อันเป็นบุรุษพิเศษ

ในบางสมัย มิใช่มีตำแหน่งประจำ ดังเช่นตำแหน่งทั้ง ๕ ที่กล่าวแล้ว

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงมีวินิจฉัยว่าเจ้าพระยาทั้ง ๕ ที่กล่าวมานี้ จะได้พระราชทานเครื่องยศอย่างเจ้านายราชตระกูล จึงได้เรียกว่าเป็น “เจ้าพระยา” พิจารณาจากหลักฐานในพระราชพงศาวดาร การพระราชทานเครื่องยศแก่เจ้าพระยาในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ปรากฏดังนี้

ในแผ่นดินสมเด็จพระอินทราชาธิราชที่ ๑

เมื่อสมเด็จพระนครินทร์ เมืองสุพรรณบุรี ขึ้นเสวยราชสมบัติในกรุงศรีอยุธยาศักราช ๗๖๓ ปีมะเส็ง ตรีนิกก ศักราช ๑๙๔๔ ได้ราชทานบำเหน็จรางวัลแก่เจ้าพระยามหาเสนาบดี ผู้เป็นกำลังสำคัญปล้นพระราชวังจากสมเด็จพระเจ้ารามราชาธิราช ให้มียศศักดิ์ ได้พระราชทานเครื่องยศ คือ

ลูกพระสนมองค์หนึ่ง เจียดทองคำหนึ่ง ฟานทองคำหนึ่ง
เต้านาทอง กระบี่กันหยัน เสดียงงา เสดียงกลีบบัว

ในแผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ

สมเด็จพระเจ้าจักรพรรดิเสด็จขึ้นครองกรุงศรีอยุธยา ด้วยลักษณะอย่างเดียวกันสมเด็จพระอินทราชาธิราชที่ ๑ คือมีขุนนาง ๔ คน ขุนพิเรนทรเทพ ขุนอินทรเทพ หมื่นราชเสนาหา ขุนศรีคงยศ แห่งบ้านลานตากฟ้า และขุนนางนอกราชการอื่น ๆ คบคิดกำจัดขุนวรรวงศาธิราช และอัญเชิญขึ้นครองราชสมบัติ สมเด็จพระมหาจักรพรรดิทรงพิจารณาปูนบำเหน็จรางวัลข้าราชการทั้งปวง กล่าวในพระราชพงศาวดารว่า

“เชิญพระธรรมบุญหอหลวงมาปรึกษาความชอบราชการ พิจารณาขอปูนบำเหน็จครั้งเจ้าพระยามหาเสนาบดีรับพระนครอินทร์เข้ามาแต่สุพรรณบุรีเข้าพระราชวังได้ เอามาเปรียบในบำเหน็จนั้น ทรงดำรัสว่า เครื่องยศครั้งนั้นน้อยนัก” ได้พระราชทานบำเหน็จความชอบ มีเครื่องยศประกอบดังนี้

ขุนพิเรนทรเทพ เป็นสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชเจ้า รับพระบัญชาครองเมืองพิษณุโลก พระราชทานสมเด็จพระเจ้าลูกเธอพระสวัสดิราช ถวายพระนามว่าพระวิสุทธิกษัตริย์ เป็นตำแหน่งพระอัครมเหสี พระราชทาน

เครื่องราชูปโภค ให้ตำแหน่งศักดิ์ฝ่ายทหารพลเรือน คือ
เรือชัยพันทำ พันทองคู้หนึ่งและเครื่องราชกกุธภัณฑ์

ขุนอินทรเทพ เป็นเจ้าพระยาศรีธรรมมาโคกราช
ครองเมืองนครศรีธรรมราช พระราชทานลูกพระสนมเอก
องค์หนึ่ง เจียดทองคู้หนึ่ง พานทองคู้หนึ่ง เต้มน้ำทอง
กระบี่กันหย่น เสลียงงา เสลียงกลีบบัว และเครื่องสูง

หลวงศรีคงยศ เป็นเจ้าพระยามหาเสนา พระราชทาน
ลูกพระสนม เครื่องสูง เครื่องทอง เสลียงงา และเสลียง
กลีบบัว

หมื่นราชเสน่หา พระราชทานยศเป็น เจ้าพระยา
มหาเทพ เหมือนเจ้าพระยาศรีธรรมมาโคกราช

ในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

สมเด็จพระนารายณ์มหาราช เมื่อทรงแต่งตั้งเจ้าพระยา
วิชาเยนทร์ พระราชทานเครื่องยศ คือ เสลียงงา มีบโทน
แท่นหน้าสามร้อย ขณะเข้าเฝ้าให้นั่งเบาะสูง ๑ ศอก และ
เครื่องอุปโภค

สมัยกรุงธนบุรี

เจ้าพระยาสมัยกรุงธนบุรี ปรากฏในพระราชพงศาวดารได้รับพระราชทานยศแตกต่างกันออกไป คือการพระราชทานเครื่องยศ เพิ่มเติมให้แก่ เจ้าพระยาสุรสีห์ (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าพระยาสุรสีห์) เมื่อครั้งยกกองทัพไปรักษาเมืองพิษณุโลกคือ

ร่มแพรแดงมีระย้า ค้ำมปีดทอง

สมัยโบราณร่มเป็นเครื่องยศคู่กับคานหาม ตามบรรดาศักดิ์ กำหนดชั้นตรงที่หุ้มผ้าแดงหรือผ้าขาว ถ้าหุ้มผ้าแดง เป็นเครื่องยศของเจ้านาย เทียบด้วยหลานหลวงในวัง และนอกวังใช้หุ้มผ้าขาว

สมัยรัตนโกสินทร์

ตั้งแต่รัชกาลที่ ๑ – ต้นรัชกาลที่ ๕

เครื่องยศเจ้าพระยาครุฑกรุงรัตนโกสินทร์ ระหว่างรัชกาลที่ ๑ – ๕ น่าจะได้รูปแบบแผนที่มิใช่ตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นหลักในการพระราชทาน คือ ให้มี สัตโตน

คนใช้ เสด็จ คานหามตามฐานศักดิ์ เมื่อครั้งพระบาท
สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานแก่เจ้าพระ
ยารวิวงศ์มหาโกษาธิบดี ผู้ช่วยราชการในกรมท่า หรือ
เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ขำ บุนนาค) มีเครื่องยศดังนี้

พานทอง กระโถนทอง เต้าน้ำ กระบี่ศิระษะนาคนสามเศียร
ฝักประดับพลอยลงยาราชาวดี

อย่างไรก็ตาม การพระราชทานเครื่องยศเพิ่มแก่
บรรดาศักดิ์ชั้นเจ้าพระยา ก็ให้มีระเบียบตราไว้เป็นสำคัญ
เช่นกัน

เครื่องยศเจ้าพระยาที่ได้รับเพิ่มเมื่อประกาศแต่งตั้ง

ข้าราชการที่มีบรรดาศักดิ์เป็นเจ้าพระยา มีอยู่ ๓
ประเภท คือ เจ้าพระยาอภัยภูเบศร เจ้าพระยาวิบูลย์
และ เจ้าพระยาสุพรรณบัฏ

เจ้าพระยาอภัยภูเบศร คือ เจ้าพระยาที่ได้รับแต่งตั้ง
ให้มีตำแหน่งโดยการประกาศตามพระราชอัธยาศัย ไม่
พระราชทานสุพรรณบัฏ และวิบูลย์ แบ่งออกเป็น

๒ ประเภท คือ ไม่มีอ่านประกาศ และมีอ่านประกาศ
มีอ่านประกาศหมายถึงมีการอ่านพระบรมราชโองการใน
งานมหาสมาคมในพิธีแต่งตั้ง ไม่มีอ่านประกาศหมายถึง
เจ้าพระยาที่ได้รับแต่งตั้งตามโอกาสที่สมควร ไม่มีพระบรม-
ราชโองการประกาศแต่งตั้งในงานพิธีมหาสมาคม แต่อาจ
จะประกาศให้ทราบในราชกิจจานุเบกษา

เจ้าพระยาหิรัญญบัฏ คือ เจ้าพระยาที่ได้รับแต่งตั้ง
มีจารึกแผ่นหิรัญญบัฏ คือ แผ่นเงินพระราชทาน แบ่งออก
เป็น ๒ ประเภท คือ เจ้าพระยาในทำเนียบ และเจ้าพระยา
นอกทำเนียบ เจ้าพระยาในทำเนียบ หมายถึง เจ้าพระยาที่
ได้รับแต่งตั้งให้มีตำแหน่งนอกเหนือที่มีกำหนดไว้ในกฎ
มนเทียรบาล เช่น เจ้าพระยามหามนตรี

เจ้าพระยาสุพรรณบัฏ คือ เจ้าพระยาที่ได้รับแต่งตั้ง
มีจารึกแผ่นสุพรรณบัฏ คือ แผ่นทอง พระราชทานมี ๒
ประเภท คือ เจ้าพระยาที่มีคุณวุฒิพิเศษสูง ปราบกฏอยู่
ในทำเนียบเรียกว่า เจ้าพระยาสุพรรณบัฏในทำเนียบ และ
เจ้าพระยาสุพรรณบัฏที่เป็นราชตระกูล หรือผู้เป็นราชินิกุล

เมื่อครั้งที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสร้างเครื่องราชอิสริยาภรณ์จุลจอมเกล้าแล้ว ได้กำหนด เครื่องยศ สำหรับพระราชทาน เจ้าพระยาเพิ่มเติมจาก เครื่องยศที่ได้รับเดิม เป็นระเบียบไว้ดังนี้

๑. เจ้าพระยาสัญญาบัตร

ไม่มีอ่านประกาศ ๑. คาบบังทอง^๕

มีอ่านประกาศ ๑. คาบผักทอง^๕

๒. หีบหมากทองคำจำหลักลาย

๒. เจ้าพระยาหิรัญญบัฏในทำเนียบ หรือหิรัญญบัฏ นอกทำเนียบ

๑. มالا

๒. เสือทรงประพาศ^๕

๓. คาบผักทอง^๕

๔. หีบหมากไม้แดงลงยา

๓. เจ้าพระยาสุพรรณบัฏในทำเทียบ

๑. มالاเครื่องลงยา^๕

๒. เสือทรงประพาศ^๕

๓. เจียรระบาค

๔. ดาบฝักทอง

๕. หีบหมากไม้แดงลงยา

๔. เจ้าพระยาสุพรรณบัฏ^๕เป็นราชตระกูล

มีเครื่องยศเหมือนอย่างเจ้าพระยาสุพรรณบัฏและเพิ่ม
ประจำทอง ๑๐๘ เม็ด อีก ๑ สาย

เครื่องยศชั้นพระยา

บรรดาศักดิ์พระยาในสมัยโบราณกำหนดตำแหน่งเป็น
เสนาบดีชั้นจตุสดมภ์ ผู้ดำรงตำแหน่ง กรมเมือง กรมวัง
กรมพระคลัง และกรมนา หรือเป็นข้าราชการที่เป็นเจ้ากรม
ใหญ่ เจ้าเมืองครองหัวเมือง เอก โท ตริ จัตวา กำหนด
ศักดินา ๑๐,๐๐๐ ตั้งในกฎมนเฑียรบาล กฎหมายตรา
สามดวง ได้ระบุเครื่องยศไว้แล้ว เครื่องยศของข้าราชการ
ชั้นพระยาขึ้นไป กำหนดให้เป็นเครื่องทอง

ทองเป็นโลหะที่มีค่าสูง การประกาศเกียรติคุณของ
บุคคลที่มียศตำแหน่งสูงในสมัยโบราณเทียบเสมอกับทองคำ

ดังนั้น ขุนนางผู้ใหญ่จะมีความสำคัญเพียงใด สังเกตจาก
เครื่องทองที่ได้รับ และเพิ่มจำนวนเครื่องทองขึ้นตามยศ
ศักดิ์และตำแหน่ง เช่น ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ พระยาชั้น
แรกจะได้เครื่องยศ โต๊ะทอง กาทอง ฐานะศักดิ์สูงขึ้น ได้
พานทองและหีบหมากทอง เป็นต้น ยังมีหลักฐานการ
พระราชทานเครื่องยศแก่ชนพระยา ดังนี้

สมัยกรุงศรีอยุธยา

สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ พระราชทานเครื่องยศ
พระยาแก้หมั้นราชเสนาหา นอกราชการ ซึ่งร่วมมือกำจัด
ขุนวรรวงศาธิราช ได้รับแต่งตั้งเป็นพระยาภักดีนุชิต รับ
พระราชทานเครื่องยศ

เจียดทองซ้ายขวา เต้าน้ำทอง กระบี่บังทอง และ
พระราชทานลูกพระสนมเป็นภรรยา

สมเด็จพระนเรศวรมหาราช พระราชทานเครื่องยศ
แก่พระยาเกียรติ พระยาพระราม เมื่อประกาศอิสรภาพที่
เมืองแครง คือ

เจียดทอง เต้^๕น้ำทอง กระบี่^๕บึงทอง เงินตรา
 เสื้อผ้าแพรพรรณ

พระเจ้าปราสาททอง ทรงปูนบำเหน็จมีนสร
 เพชรภักดี เป็นพระยาราชภักดี ตำแหน่งเจ้ากรมพระคลัง
 มหาสมบัติ มีเครื่องยศ

เจียดทอง เต้^๕น้ำ พานทอง กระบี่ เครื่องอุปโภค
 สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ พระราชทาน
 เครื่องยศให้พระราชสงคราม เป็นพระยาราชสงครามเมื่อ
 ชุตคลองมหาไชย คือ
 เจียดทอง เสื้อผ้า เงินตรา

สมัยกรุงรัตนโกสินทร์

พระยา ตำแหน่งผู้ช่วยราชการเมือง^(๑) ศักดินา
 ๑,๐๐๐ เครื่องยศ โต๊ะทอง กาทอง

ครั้งพระราชทานพระยาสมบัติภิรมย์ ผู้ช่วยราชการ
 เมืองสงขลา เครื่องยศเดิม คือ ถาดหมากทอง คนโททอง

(๑) จาการกิจจานุเบกษา เล่ม ๑ จ.ศ. ๑๒๖๓ พ.ศ. ๒๔๔๔ หน้า ๑๑

เป็นของบรรดาศักดิ์พระ เมื่อได้รับพระราชทานใหม่ต้อง
ส่งของเก่าคืน เครื่องยศนับแต่ชั้นขึ้นไปจะได้รับเพิ่มขึ้น
ตามฐานะไม่ต้องคืน

พระยา ตำแหน่งผู้ว่าราชการเมือง

หมวกทรงประพาส ๑ กระบี่บังทอง ๑

เสื้อทรงประพาส ๑ ประคำทอง ๑

โต๊ะทองใหญ่ ๑ สัปทน ๑

คนโททอง ๑ เสื้อผ้า สำหรับ ๑

เครื่องพระราชทานพระยาเสนาบดี(๑)

พระยา ตำแหน่งกรมท่าซ้าย ได้รับเพิ่ม

พานหมากเหลี่ยม จำหลักลายสำเภา

คนโททองคำ

กระโถนทองคำ

สมบักปุมพอก

พานหมากเหลี่ยม เป็นของข้าราชการที่เป็นชนสามัญ

ถ้าเป็นราชตระกูลมีบรรดาศักดิ์ จะเป็นพานกลม

(๑) จากจดหมายเหตุพระราชกิจรายวันภาค ๒๔ หน้า ๔๒

เครื่องยศชั้นต่ำกว่าพระยา

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ การพระราชทานเครื่อง
ยศข้าราชการที่มีบรรดาศักดิ์ต่ำกว่าพระยามีปรากฏหลักฐาน
ดังนี้

ชั้นพระ ตำแหน่งผู้ช่วยราชการเมือง
เมื่อครั้งพระราชทาน พระเรื่องฤทธิรักษา
ราชการ คือ
ถาดทอง
คนโททอง

ชั้นพระ ตำแหน่งปลัดเมือง
เมื่อครั้งพระราชทานพระปราจีนบุรี คือ
เสื้อผ้า สำหรับ ๑
ถาดหมาก กาไหล่ทอง
คนโท กาไหล่ทอง

ชั้นหลวง ตำแหน่งยกกระบัตร

เมื่อครั้งพระราชทาน หลวงภักดีราชกิจ
ยกกระบัตรเมืองปราจีนบุรี

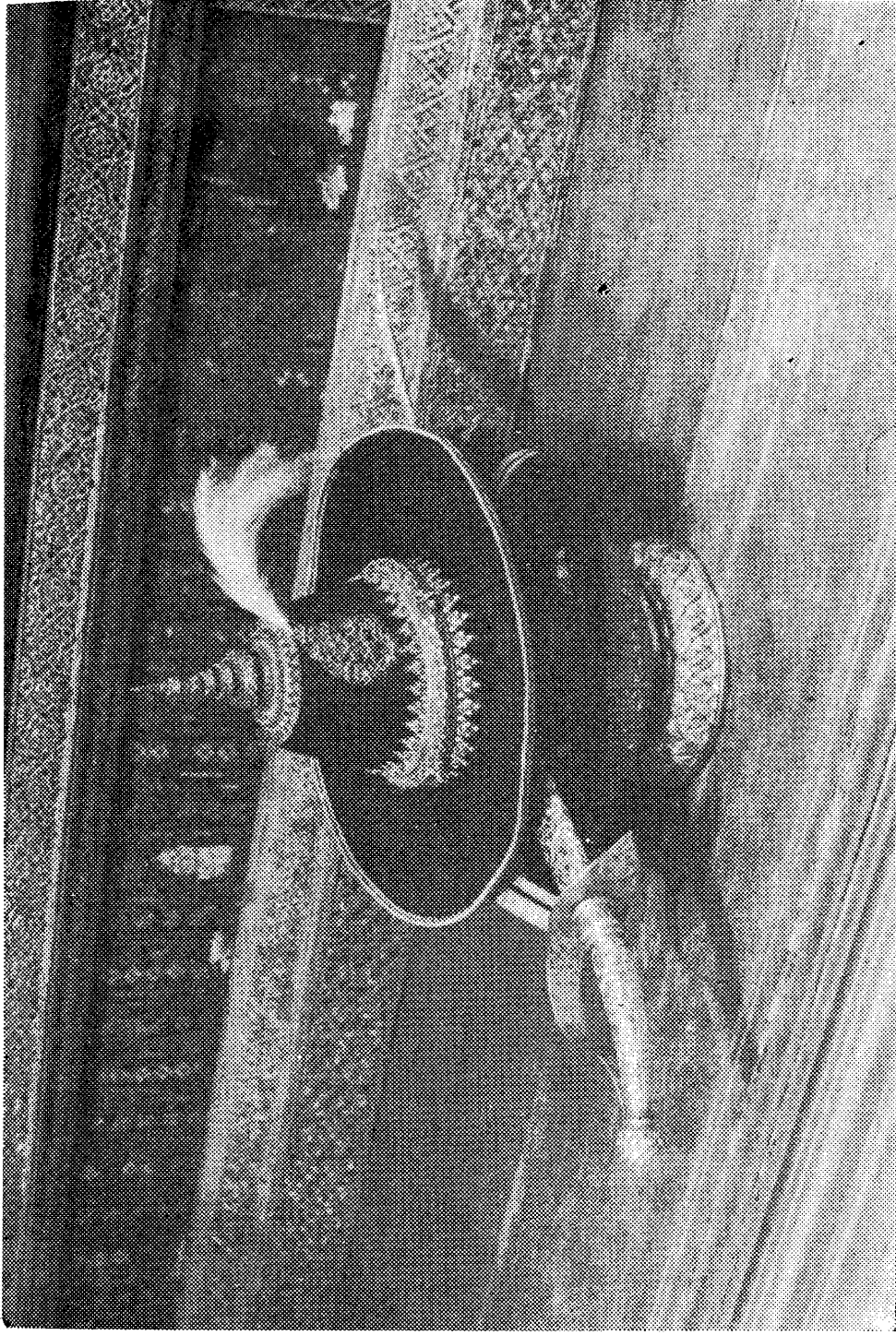
เสื้อผ้า ๑ สำหรับ

ถาดหมากเงิน

คนโทเงิน

เครื่องยศประกอบเครื่องราชอิสริยาภรณ์ จุลจอมเกล้า

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสถาปนาเครื่องราชอิสริยาภรณ์ เพื่อพระราชทานเป็นบำเหน็จความชอบในราชการและส่วนพระองค์ แก่ขุนนางข้าราชการ และพระบรมวงศานุวงศ์ หลายตระกูล ตลอดจนทรงตราพระราชบัญญัติระเบียบวิธีใช้กำกับไว้ทุกประเภท พระราชนิยมในการพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ในครั้งนั้นแพร่หลายกว้างขวางมาก เครื่องราชอิสริยาภรณ์จึงเป็นเครื่องหมายที่ประกาศเกียรติคุณ ที่มีความหมายรวมถึงการกำหนดชั้นยศตามฐานะของผู้ได้รับด้วย เช่นเดียวกับเครื่อง

เครื่องประกอบเกียรติยศเจ้าพระยา
มลาเส้าสะเท็น ดาบพกทองคำจำหลกกลาย เสือทรงประพาส

ยศในสมัยโบราณนั่นเอง และในสมัยหลังมาบ้านเมืองมีความเจริญรุ่งเรืองมากมีข้าราชการเพิ่มขึ้น การที่พระเจ้าแผ่นดินจะต้องสร้างเครื่องยศไว้เพื่อสำหรับพระราชทานแก่ข้าราชการตามประเพณี จึงไม่สะดวกและรวดเร็วเหมือนสมัยก่อน ดังนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงงกเครื่องยศ โปรดพระราชทานเฉพาะเครื่องราชอิสริยาภรณ์แทน ประเพณีที่ข้าราชการมีเครื่องยศสืบมาแต่สมัยโบราณจึงล้มเลิกไป อย่างไรก็ตาม เครื่องยศก็มีได้สูญหายไปเสียทีเดียว ยังคงมีพระราชทานอยู่จนปัจจุบัน แต่กำหนดให้เป็นเครื่องประกอบเฉพาะเครื่องราชอิสริยาภรณ์ จุลจอมเกล้าเท่านั้น ทั้งนี้เพราะ เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสร้างเครื่องราชอิสริยาภรณ์ จุลจอมเกล้าเป็นครั้งแรก ในปี พ.ศ. ๒๔๑๖^(๑) นั้น แบ่งออกเป็น ๓ ชั้น ดังนี้

- ชั้นที่ ๑ ปฐมจุลจอมเกล้าวิเศษ และปฐมจุลจอมเกล้า
ชั้นที่ ๒ ทุตียจุลจอมเกล้าวิเศษ และทุตียจุลจอมเกล้า

(๑) ต่อมาได้มีการปรับปรุงแก้ไขอีก

ชั้นที่ ๓ ตติยจุลจอมเกล้าพิเศษ และตติยจุลจอมเกล้า
และตติยานุจุลจอมเกล้า

ในครั้งนั้น พระองค์ทรงมีหลักในการพระราชทาน
ตราจุลจอมเกล้าชั้นใดแก่บุคคลใด จากเครื่องยศที่บุคคล
นั้น ๆ ได้รับอยู่เป็นสำคัญ กล่าวเป็นสามัญว่า ปฐมจุลจอม-
เกล้าพิเศษและปฐมจุลจอมเกล้า สำหรับผู้มีเครื่องยศชั้น
เจ้าพระยา ทุตติยจุลจอมเกล้าพิเศษ และทุตติยจุลจอมเกล้า
แก่ข้าราชการผู้มียศชั้นพระยา และได้รับเครื่องยศชั้นพาน-
ทอง ที่เรียกกันว่า พระยาพานทอง และตติยจุลจอมเกล้า
พิเศษ ตติยจุลจอมเกล้า และตติยานุจุลจอมเกล้า แก่
ข้าราชการชั้นพระยา ที่ได้รับพระราชทานเครื่องยศชั้น
โต๊ะทอง ซึ่งเรียกว่า พระยาโต๊ะทอง

ดังนั้น แม้จะเลิกเครื่องยศหมดสิ้นแล้วก็ตาม แต่การ
พระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์จุลจอมเกล้าสมัยหลัง ก็ยัง
คงยึดระเบียบประเพณีเดิม เมื่อครั้งที่พระบาทสมเด็จพระ-
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปฏิบัติ นำมาใช้เพื่อเป็นการรักษา

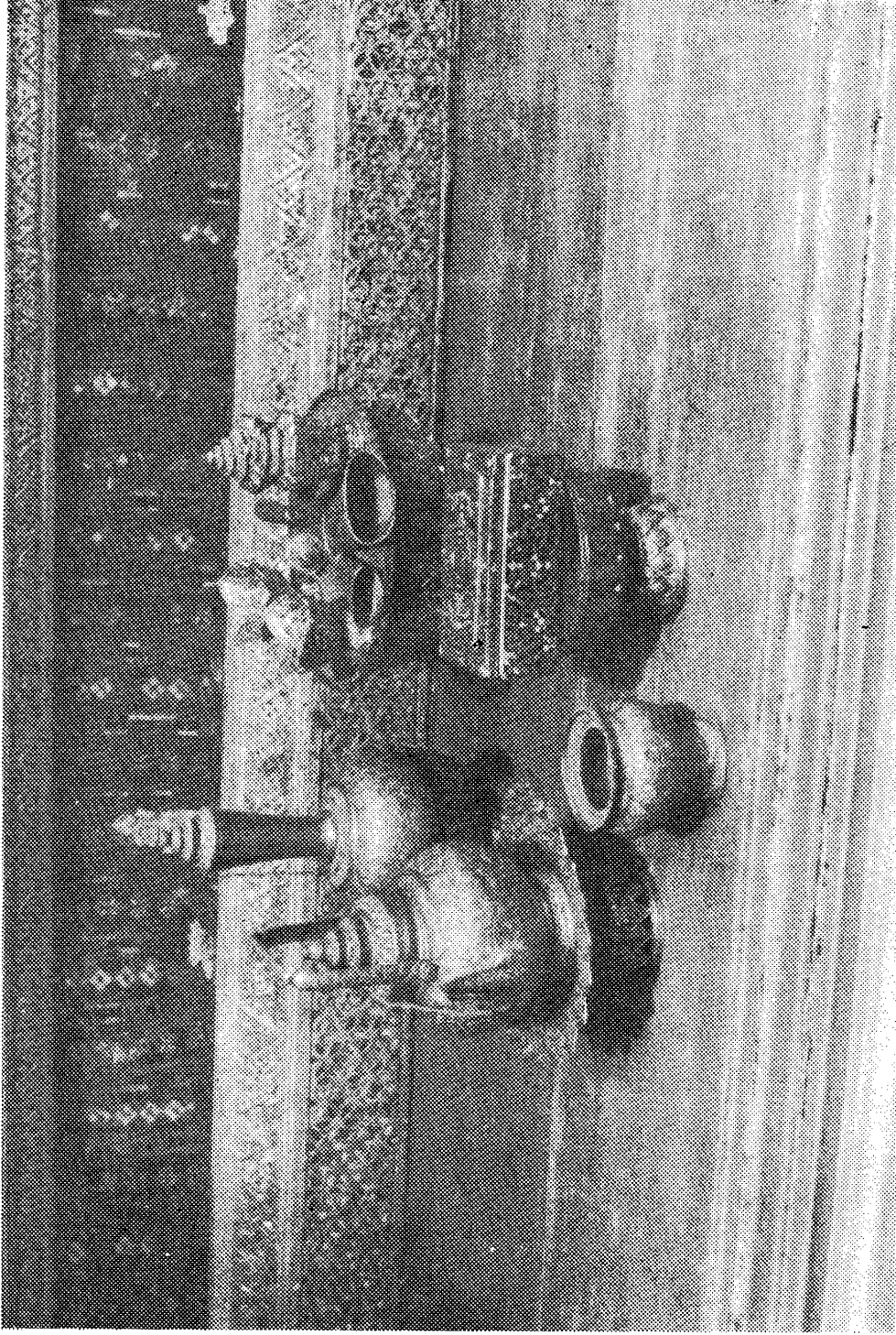
เครื่องประกอบเกยรตยเครื่องราชอิสริยาภรณ์ปฐุมจอมเกล้าและปฐุมจอมเกล้าพิเศษ

(ปจ., ปจว.) ทมใช้ราชตระกูล

กาทองคำพนเกลยง โตะทองคำ คนโททองคำพนเกลยงพร้อมพานรอง

พานหมากทองคำเหลี่ยมเครื่องพร้อม หีบพรทองลงยาพร้อมพานรอง

กระโถนทองคำพนเกลยง

เครื่องประกอบเกียรติยศเครื่องราชอิสริยาภรณ์ปฐมจุลจอมเกล้าและปฐมจุลจอมเกล้าพิเศษ

(ปจ., ปจว.) ทับนราษัตระกุล

กาทองคำพันสลักลาย ไต้ทองคำ คนโททองคำสลักลายพร้อมพานรอง
พานหมากทองคำทรงกลมเครื่องพร้อม หีบบุรุษทองคำลงยาพร้อมพานรอง

กระโถนทองคำสลักลาย

ราชประเพณีเดิม ว่าผู้ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยา-
ภรณ์จุลจอมเกล้าจะมีเครื่องยศประกอบด้วย แต่มิได้สร้าง
ขึ้นใหม่และมอบให้ครอบครองอย่างเครื่องยศสมัยก่อน

มีระเบียบกำหนดเครื่องยศสืบมาจนปัจจุบันดังนี้

๑. ปฐมจุลจอมเกล้าวิเศษ—ปฐมจุลจอมเกล้า
พานหมากทองคำลายสลัก (ทรงกลม) เครื่อง
พร้อม
คนโทน้ำเป็นลายสลักพร้อมพานรอง
กาน้ำทองคำลายสลักพร้อมโต๊ะทองคำ
หีบบุหรีพร้อมพานรอง^(๑)
กระโถนทองคำลายสลัก
๒. ทุตติยจุลจอมเกล้าวิเศษ—ทุตติยจุลจอมเกล้า
พานหมากทองคำลายสลัก (ทรงกลม) เครื่อง
พร้อม
คนโทน้ำทองคำลายสลักพร้อมพานรอง
กาน้ำทองคำลายสลักพร้อมโต๊ะทองคำ
กระโถนทองคำลายสลัก

(๑) หีบบุหรีพร้อมพานรองนี้ ในรัชกาลที่ ๕ ไม่มี

๓. ตติยจุลจอมเกล้าพิเศษ

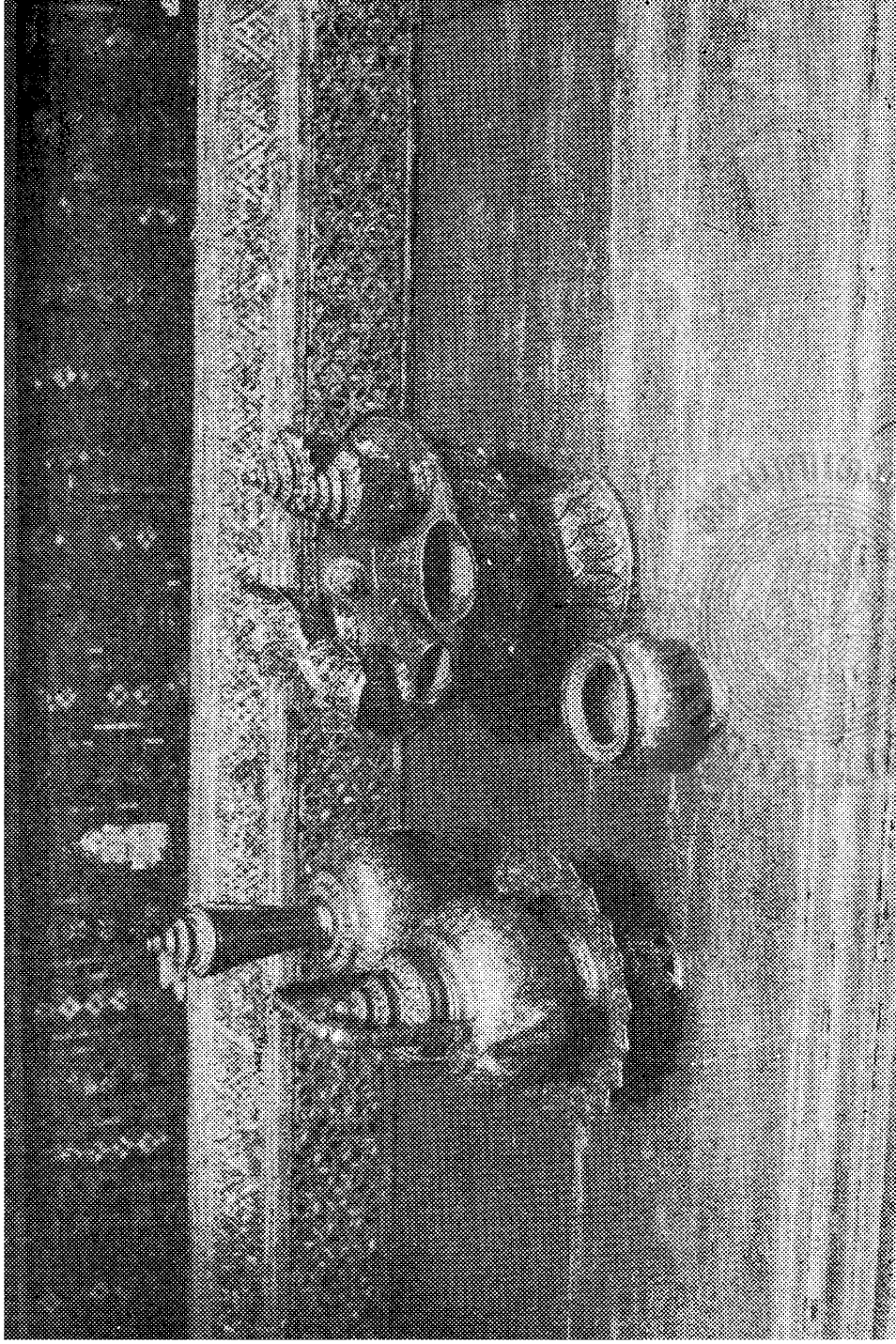
โต๊ะทองคำ

กาน้ำลายสลัก

เครื่องยศตามรายการข้างบนนี้

ถ้าพระราชทาน

ผู้มีใช้ราชตระกูล เปลี่ยนพานหมากจากทรงกลมเป็น
สี่เหลี่ยม เปลี่ยนคนโทน้ำ กาน้ำ และกระโถนจากลาย
สลักเป็นพื้นเรียบ ไม่มีสลักลาย.

เครื่องประกอบเกียรติยศเครื่องราชอิสริยาภรณ์ทตยจลอมเกล้าและทตยจลอมเกล้าพิเศษ

(ทจ., ทจ.) ทตยจลอมเกล้า

กาทองค้ำสลกลาย โตะทองค้ำ คนโททองค้ำสลกลายพยอมพานรอง
พานหมากทองค้ำทรงกลมเครื่องพยอม กระโถนทองค้ำสลกลาย

เครื่องประกอบเกียรติยศของราชอิสริยาภรณ์ที่ดยุจออมเกล้าและที่ดยุจออมเกล้าพิเศษ

(ทจ., ทจว.) ทมิไชราชระกล

กาทองคำพนเกลยง โตะทองคำ คณโฑทองคำพนเกลยงพรอมพานรอง
พานหมากทรงเหลยมทองพนลายสลกเครืองพรอม กระโถนทองคำพนเกลยง

เครื่องประกอบเกียรติยศเครื่องราชอิสริยาภรณ์ทูลยลจอมเกล้าและทูลยลจอมเกล้าพิเศษ
(ทจ. ทจว.) ข้าราชการฝ่ายใน
กาทองคำสลักลาย โตะทองคำ หีบทองคำพร้อมพานรอง กระโถนทองคำสลักลาย